

СУТНІСТЬ І КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ФОРМУВАННЯ
ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ МУЗИКАНТА-ПОЧАТКІВЦЯESSENCE AND COMPONENT STRUCTURE
OF PERFORMING SKILLS OF A NOVICE MUSICIAN

УДК 378 (09):78

Корнюхіна А.В.,
аспірант кафедри хореографії
та музично-інструментального
виконавства
Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С. Макаренка

У статті розглядаються особливості формування виконавських умінь на початковому етапі музичного виховання. Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з означеного питання. Визначено сутність, зміст і компонентну структуру формування виконавських умінь музиканта-початківця.

Ключові слова: музичне виховання, музична педагогіка, уміння, виконавські уміння, музикант-початківець.

В статье рассматриваются особенности формирования исполнительских умений на начальном этапе музыкального воспитания. Осуществлен теоретический анализ научной литературы по данной проблеме.

Определены сущность, содержание и компонентная структура формирования исполнительских умений начинающего музыканта.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, музыкальная педагогика, умения, исполнительские умения, начинающий музыкант.

The article explores the problem of formation of performing skills at the initial stage of musical education. The present study analyzes theoretical scientific literature on this issue. The essence, content and component structure of the formation of executive skills of a novice musician are determined.

Key words: musical education, musical pedagogy, skills, performing skills, novice musician.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку мистецької освіти пріоритетним напрямом є розвиток творчого потенціалу та творчих здібностей особистості. Акцентується увага на пошуку нових шляхів художньо-освітньої стратегії виховання майбутніх музикантів, формуванні, розвитку та вдосконаленні в них виконавської майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізуючи проблему формування та розвитку умінь і навичок, ми керувалися дослідженнями з психології (Л. Бочкарьов, Л. Виготський, С. Рубінштейн, А. Леонтьєв, Л. Божович), філософії (В. Андрущенко), педагогіки (С. Гончаренко, І. Зязюн, Є. Ільїн, К. Ушинський, С. Сисоєва, А. Маркова), музикознавства (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Г. Коган, Г. Нейгауз), музичної психології (Б. Теплов, В. Петрушин), музичної педагогіки (Г. Падалка, В. Ражников, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Щолокова, Л. Школяр, М. Давидов, В. Білоус, В. Федоришин та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній науковій і педагогічній практиці активно вивчаються питання, які стосуються формування виконавських умінь і навичок музикантів. Проте проблема розвитку виконавських умінь музикантів-початківців, зокрема скрипалів, ще має резерви для остаточного вивчення. Остаточо не з'ясована компонентна структура формування виконавських умінь скрипаля-початківця.

Мета статті. Підготовка сучасного фахівця в галузі музичної освіти містить низку важливих компонентів і вимагає від педагогів застосування широкого спектру підходів. Метою статті є визначення компонентної структури формування виконавських умінь скрипаля-початківця.

Виклад основного матеріалу. Поняття «уміння» неоднозначно тлумачиться науковцями.

Відомі різні розуміння понять навичок і вмінь, а також взаємозв'язків між ними. Одні визначають уміння як результат виробленої системи навичок (М. Груздев); другі, навпаки, схильні вважати навички системою умінь (П. Шимбирев, Р. Лемберг); треті розглядають навички як удосконалені шляхом багатьох вправ і доведені до автоматизму вміння (І. Каюров). Так, уміння інколи зводять до знання певної справи, розуміння послідовності її виконання. Однак останнім часом прийнято вважати, що уміння – це здатність до виконання складних комплексних дій на основі засвоєних знань, досвіду, навичок. Такі дії включають у себе: знання основ дії (понять, законів, теорії); способів виконання їх; змісту і послідовності (правил, прийомів); призначення необхідного обладнання (інструментів, приладів); навички поводження з ними; практичний досвід виконання аналогічних дій; елементи творчих підходів, чуттєвого досвіду. Формуються вміння шляхом виконання різноманітних вправ, які створюють можливість виконання дій не тільки у звичних, але й у змінених умовах [10, с. 255].

На думку О. Сергєєнкової, уміння – це здатність використовувати наявні знання, поняття, оперувати ними для виявлення суттєвих властивостей об'єктів і явищ, успішного розв'язання теоретичних і практичних завдань [12, с. 160].

Зважаючи на те, що уміння є свідомо контрольованими частинами діяльності, в нашому дослідженні вони тлумачаться як заснована на знаннях і навичках готовність людини успішно виконувати певну діяльність.

Р.В. Павелків вважає, що, оскільки діяльність складається з різноманітних дій, то й уміння її виконувати складається з низки окремих умінь. Чим складнішою є діяльність, чим досконалішими є механізми та пристрої, якими необхідно керу-

вати, тим більшою майстерністю повинні характеризуватися уміння людини [9, с. 110]. У мистецтві поняття «виконавські уміння» використовується стосовно виконавських його видів: музики, танцювальних жанрів, театру тощо.

Обґрунтування компонентної структури досліджуваної проблеми формування виконавських умінь скрипаля-початківця забезпечується необхідністю її системного вивчення. На нашу думку, структура формування виконавських умінь скрипаля-початківця складається з таких компонентів, як: мотиваційно-спонукальний, діяльнісно-процесуальний та емоційно-творчий.

Мотиваційний компонент у структурі формування виконавських умінь скрипаля-початківця посідає центральне місце, адже мотив виступає провідним фактором будь-якої діяльності.

Навчальна діяльність спрямована на зміну суб'єкта діяльності, його перетворення з того, хто не володіє певними знаннями, вміннями і навичками, на того, хто оволодів ними. На підставі цього діяльність учіння можемо визначити як діяльність, спрямовану на саморозвиток та самозміну, і в цьому розумінні трактувати її як пізнавальну.

О. Сергєєнкова визначає учіння як стихійний або цілеспрямований процес засвоєння людиною знань, вироблення вмінь і навичок, розвитку особистості, інтелекту, що відбувається в умовах індивідуальної або спільної діяльності, спілкування з ровесниками або старшими шляхом спостереження за поведінкою та діяльністю інших людей, їх наслідування, а також у процесі сприймання й аналізу інформації у засобах масової інформації [12].

Проблемою мотивації учіння займалися видатні науковці з психології та педагогіки (С. Рубінштейн, Ф. Бекон, А. Леонтєв, Л. Божович, Н. Морозова, Г. Щукіна, П. Якобсон, К. Ушинський, Є. Ільїн, М. Матюхіна, А. Маркова та ін.). Дослідники цієї області стверджують, що учіння дитини спонукається не одним, а багатьма мотивами. У зарубіжній психології поняття мотивації трактується не лише як спонукальна сила, а й як регулятивний засіб із контролюючими й оцінними функціями (Дж. Аткинсон, К. Левін).

Аналіз наукової літератури, присвяченої вивченню проблеми мотивації, дає підставу стверджувати, що мотиви є особливим родом збудників людської поведінки. Мотивами можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття і переживання.

Із цього приводу С.С. Занюк зазначає, що «чим більше мотивів детермінує діяльність, тим вищим є загальний рівень мотивації» [3, с. 7], пояснюючи мотивацію як сукупність факторів, котрі спонукають активність особистості, або як усі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, що детермінують поведінку людини.

Управління мотивацією під час навчання музикантів-початківців є однією з головних проблем методики викладання. Для дітей різного віку і для кожної дитини окремо не всі мотиви мають однакову спонукальну силу. Одні з них є головними, провідними, інші – другорядними, побічними, що не мають самостійного значення.

С. Рубінштейн приділяв велику увагу дослідженню впливу пізнавальних потреб учнів, які активізуються у процесі їхньої навчальної діяльності. Він запропонував розмежувати інтерес до предмета й інтерес до самого процесу його вивчення. Він виокремив такі основні види пізнавальної мотивації навчання: безпосередній інтерес до самого змісту предмета, дійсності, що в ньому відображається; інтерес, викликаний характером розумової діяльності, якої потребує засвоєння предмета; інтерес, зумовлений відповідністю нахилів учня до того, що вивчається; визначений інтерес до предмета, пов'язаного певним чином з обраною майбутньою практичною діяльністю.

Діяльнісно-процесуальний компонент можна охарактеризувати як когнітивний, методичний. Він є одним із важливих складників дидактичного процесу та передбачає взаємодію педагогів і вихованців, їх співробітництво, організацію й управління навчанням. Головними його складовими частинами є методи, принципи, форми та засоби навчання.

Діяльність людини тривалий час вивчається багатьма науками і є складним явищем. Діяльність розглядається науковцями як процес взаємодії людини з навколишнім світом.

У соціально-філософському і методологічному аспекті поняття «діяльність» використовується для характеристики засобу людського буття, воно трактується як принцип дослідження, пояснення та розуміння спільної відповідальності й індивідуального життя людей, їх взаємодії з природою. У психолого-педагогічному аспекті діяльність виступає як специфічна форма суспільно-історичного буття людей, цілеспрямоване перетворення ними природної і соціальної дійсності. З позиції педагогічної науки діяльність розглядається як активна взаємодія людини з навколишнім світом, у процесі якої вона виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби.

Проблему діяльності досліджували вчені Л. Виготський, В. Давидов, Б. Ломов С. Рубінштейн, О. Леонтєв, А. Запорожець, Н. Платонов, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Шадріков та ін.

Я.В. Крушельницька визначає діяльність як форму активного ставлення людини до дійсності, спрямовану на досягнення свідомо поставлених цілей, пов'язаних зі створенням суспільно значущих (матеріальних і духовних) цінностей і засвоєнням суспільного досвіду [5].

Основними складниками будь-якого виду діяльності є дії. Відповідно до психологічного розуміння, дія – це «процес, підпорядкований уявленню про результат, який має бути досягнутий, тобто процес, підпорядкований усвідомленій меті» [6, с. 103]. Одна і та сама дія може бути реалізована у різних видах діяльності.

Вважаємо за доцільне виокремити головні елементи у структурі діяльності, які пропонує М.Й. Варій: спонукально-ціннісний (мотиви, цілі); прогностично-проективний (прогнозування, вибір, планування); виконавчо-реалізуючий (способи, засоби, результат); оцінно-порівняльний (аналіз, виявлення неузгодженості в результатах і процесі їхнього досягнення) [1, с. 718].

Психологічна і педагогічна науки розглядають формування та розвиток особистості вихованця як активного суб'єкта крізь призму його діяльності, як «систему», що має свої внутрішні переходи й перетворення, а також самовдосконалення. Кожній змістовній праці притаманні процес обміркованого проектування своїх дій, їхніх часткових результатів, оцінка досягнутого та порівняння з поставленою метою [15].

Основу навчання становить діяльність з освоєння змісту освіти. У процесі навчання відбувається не тільки оволодіння знаннями, вміннями і навичками, а й розвиток інтелекту учня. Музика та різні види музичної діяльності мають специфічні можливості впливу на формування особистості дитини, чим зумовлюється їх величезне значення в розвитку почуттів. Музична діяльність учнів-початківців формується за допомогою різних засобів пізнання дітьми музичного мистецтва, за допомогою яких здійснюється музичний і загальний розвиток, – співу, гри на дитячих музичних інструментах, вивчення теоретичних основ музики, імпровізації (як дитячої творчості) та ін.

Таким чином, виокремимо види музичної діяльності: діяльність слухача (сприйняття), діяльність композитора (творчість), діяльність виконавця (виконавство), музично-освітню діяльність або критичні судження. Всі вони мають свої різновиди. Так, сприйняття музики може існувати як самостійний вид діяльності, а може передувати і супроводжувати інші види. Виконавство і творчість здійснюються у співі, музично-ритмічних рухах і грі на музичних інструментах.

Досліджуючи процес музичного навчання, Л.М. Масол підтверджує, що процес музичного сприймання, художньо-творча та виконавська діяльність передбачають емоційну, духовно-енергетичну насиченість [7, с. 39]. У різних видах музичної діяльності співвідношення відтворюючих і творчих дій буває різним, залежно від віку дітей і самого виду музичної діяльності.

Емоційно-творчий компонент досліджуваного феномену віддзеркалює індивідуально-творчий

потенціал та емоційну культуру особистості музиканта-виконавця.

У педагогічній теорії і практиці важливість виховання емоційно-творчої культури та розвиток емоційності і креативності дітей підкреслюється у дослідженнях багатьох науковців. Як показують результати вивчення науково-педагогічної літератури з дослідження природи дитячої творчості, розвиток творчої активності становить тісний взаємозв'язок із розвитком емоційної сфери.

Дослідженням проблеми формування і розвитку творчої особистості займалися філософи, психологи, педагоги (В. Андрущенко, Д. Богоявленська, Л. Божович, Л. Виготський, С. Грузенберг, Б. Додонов, Д. Ельконін, А. Запорожець, І. Зязюн, К. Ізард, Н. Кічук, О. Клепніков, Т. Кучерявий, В. Моляко, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, Л. Школяр та ін.)

У вітчизняній педагогіці творчість розглядається як процес створення людиною об'єктивно і суб'єктивно нового за допомогою інтелектуальних процесів [8; 13]. На думку В.А. Моляко, творчість можна визначити як «цілеспрямовану діяльність людини, внаслідок якої створюються нові матеріальні і духовні цінності, що мають суспільне значення» [8, с. 4].

С.О. Сисоєва наголошує: забезпечення творчого розвитку особистості є найважливішим завданням всіх світових освітніх систем [13, с. 12]. Головним і найбільш складним явищем, яке вивчає педагогіка творчості, є формування творчої особистості дитини в її навчально-виховній взаємодії з педагогом. У цьому процесі власні можливості як учня, так і педагога розвиваються й набувають об'єктивного характеру, відбиваючись у конкретних якостях і особливостях їх особистостей [13, с. 83].

На думку О.І. Клепікова та І.Т. Кучерявого, в процесі творчості особливого значення набувають як соціальні, так і особисті чинники, зокрема психологічні якості особистості: її характер, сила волі, винахідливість, пристрасть, досвід, інтелект, гострий розум, інтуїція, уява тощо [4].

Творчий потенціал має тісний зв'язок із явищем креативності. Педагогічні дослідження С.О. Сисоєвої, В.А. Моляко, Г. Щукіної та ін. дають підставу вважати креативність однією з головних властивостей творчої особистості. Креативність проявляється в спрямованості на пізнавальний процес; у здібностях породжувати нові ідеї, відхилитися від традиційних схем мислення і поведінки, в швидкості і гнучкості мислення; а також у характері людини – в оригінальності, ініціативності, нестандартності, допитливості, проникливості.

Американський психолог Д. Гілфорд, який займався вивченням проблем людського інтелекту і тестуванням креативних здібностей, розробив багатofактурну модель структури інтелекту. Вчений встановив, що творчим особистостям властиве т. зв. «дивергентне мислення». На його

думку, дивергентний спосіб мислення є основою творчого мислення та характеризується: швидкістю; гнучкістю; оригінальністю; завершеністю [2, с. 433–456].

Р.В. Ткач визначає творчий потенціал особистості як складну систему психогенетичних і психологічних якостей. Це інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей, можливостей і властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик у цьому процесі, які дозволяють знаходити унікальне, принципово нове рішення проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку [14].

Одні з перших засобів самовираження, які опановує дитина, належить до сфери почуттів. Творчі здібності й естетичні емоції зароджуються в ранньому віці та інтенсивно розвиваються в період від трьох до п'яти років і проявляються в прагненні дитини до духовного осмислення навколишнього світу. За неправильної організації педагогічного процесу відзначається спад у емоційному відклику дитини, що веде до зниження пізнавальної і творчої активності. Тому особливо важливо розробити механізм виховання емоційно-творчої культури в дошкільному віці, коли закладається базис особистісної культури дитини.

Як показують результати вивчення науково-педагогічних досліджень із питань впливу музики на розвиток дітей, педагогічний потенціал музичної діяльності у вихованні емоційно-творчої культури дошкільнят проявляється як потреба у самовираженні, самопізнанні, самоствердженні і реалізується за допомогою формування у дітей творчих навичок на основі: активізації творчих проявів дітей; моделювання елементів музичної мови.

Успішне виховання емоційно-творчої культури старших дошкільників в музичній діяльності забезпечується комплексом педагогічних умов, до якого входять: розширення емоційного поля дошкільнят, що включає збагачення емоційного досвіду дітей, засвоєння різноманіття чуттєвих переживань, емоційну чуйність, виховання емпатійності; створення системи креативних ситуацій, які сприяють творчому самовираженню дитини в процесі співтворчості з педагогом; естетизація розвиваючого середовища, що моделює розвиток творчої діяльності дітей і сприяє формуванню внутрішнього естетичного середовища особистості.

Провідне місце в емоційному розвитку дітей продовжує займати гра. На думку Л. Виготського, гра є кращою формою організації емоційної поведінки. Він пише: «Гра дитини завжди емоційна, вона пробуджує в неї сильні і яскраві почуття, але вона жчить дитину не сліпо йти за емоціями, а узгодити їх із правилами гри і з її кінцевою метою» [11, с. 144].

Високоемоційний характер навчально-пізнавальної діяльності та всього процесу навчання

збагачує емоційно-почуттєву сферу вихованця, сприяє розвитку простих і складних почуттів, формує уявлення про прекрасне. Ось тут викладачеві необхідно прагнути, по-перше, розвивати у вихованців почуття, що активізують психічну діяльність і, по-друге, нейтралізувати астеничні, тобто такі, що викликають порушення психіки [15].

Висновки. Узагальнення матеріалів цієї публікації дає можливість сформулювати такі висновки: по-перше, можна стверджувати про актуальність цієї тематики в контексті формування виконавських умінь музикантів-початківців; по-друге, на основі системного підходу визначити компоненти формування виконавських умінь музиканта-початківця: мотиваційно-спонукальний, діяльнісно-процесуальний, емоційно-творчий; по-третє, обґрунтувати необхідність їх системного вивчення з метою формування та вдосконалення виконавських умінь музиканта на початковому етапі навчання. Перспективними напрямками подальшого дослідження формування виконавської майстерності скрипаля-початківця може стати визначення педагогічних умов формування означеного феномену.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варій М.Й. Підручник для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр навчальної літератури, 2009. 1007 с.
2. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта. Психологія мышлення / под ред. А.М. Матюшкина. М.: Прогресс, 1965. 534 с.
3. Занюк С.С. Мотивація діяльності: спонукання, активність, успіх. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 124 с.
4. Клепиков О.І., Кучерявий І.Т. Основи творчості особи: навч. посіб. К.: Вища школа, 1996. 295 с.
5. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2000. 232 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. 304 с.
7. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Белкіна Е.В., Калініченко О.В., Руденко І.В. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Х.: Веста; Ранок, 2006. 256 с.
8. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности. Журнал вопросы психологии. 1994. № 5. С. 45–51.
9. Павелків Р.В. Загальна психологія: підручник. К.: Кондор, 2009. 576 с.
10. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. К.: Каравела, 2007. 576 с.
11. Педагогіка / ред. Ю.К. Бабанського. М.: Просвещение, 1983. 408 с.
12. Сергєєнкова О., Столярчук О., Коханова О., Пасєка О. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2012. 168 с.
13. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. К.: Міленіум, 2006. 344 с.
14. Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя: В-во ЗДІА, 1999. 24 с.
15. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб. К.: Либідь. 2002. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=54.